

Vesna Stanković Pejnović

Jurija Gagarina 6, MK-1000 Skopje
vesna.stankovic.pejnovic@gmail.com

Nietzsche i liberalizam

Sažetak

Iako i liberalizam i Nietzsche u svojim tumačenjima svijeta uzimaju u obzir individuu, oni pojedinca promatraju s dijametralno različitim perspektiva. Za razliku od liberalizma, koji povezuje ideju o ljudskom napretku i ideju o stalnoj evoluciji društva, Nietzsche ističe da je svako postajanje, svaki proces, borba kojom se postižu i individualnost i jedinstvenost i sloboda. Liberalna vjera u napredak naglašava prioritet prava polazeći od individue kao racionalnog bića, individualne slobode kao uvjeta napretka i težnje ka harmoničnom porretku, dok Nietzsche vidi instinkte i aktivnosti kao predispozicije za razumijevanje sebe. Ideologija jednakosti je, prema Nietzscheu, moralnost stada.

Za Nietzschea je vjerovanje u slobodu volje izvorna pogreška zato što mi težimo postati ono što jesmo: novi, jedinstveni, neusporedivi, kreatori samih sebe koji samima sebi određuju zakone jer svatko sebi stvara svoju vrlinu, svoj kategorički imperativ. Za liberalizam sloboda je mogućnost djelovanja u skladu s moralnim zakonom, a za Nietzschea sloboda je djelovanje samo. Za liberalno gledište individua je autonomna ličnost koja se ponaša prema univerzalnim zakonima uma. Suprotno tome, za Nietzschea se autonomna individua pokorava vlastitim zakonima, tvrdeći da nijedan živi organizam nije individua, već skup moći, snaga, mješavina dionizijskog i apolonskog u kojoj nema jedinstvene prirode.

Ključne riječi

Friedrich Nietzsche, liberalizam, individualizam, sloboda, jednakost

Zajednički su svim oblicima liberalizma: individualizam (kao moralno prvenstvo osobe nasuprot bilo kakvom kolektivu, odnosno kao duhovna autonomija koja je temelj svih ostalih sloboda), egalitarizam (kao zalaganje za jednak moralni status svih ljudskih bića), univerzalizam (jer afirmira moralno jedinstvo ljudskog roda) te sloboda.¹ Liberalizam se zalaže za jednakost u svim sferama života te za nemiješanje države ili bilo kojega drugoga autoriteta u privatni život građana, nastojeći objasniti postojanje društva kroz »igre ponavljanja« navika, težnji i tradicije utoliko što će se vezivati za jednakost između pojedinaca istih težnji utemeljenih na pravdi, a ne za neku hijerarhiju apsolutnih vrijednosti.

Iako je pojedinac također u središtu Nietzscheove filozofije, za razliku od liberalizma koji povezuje ideju o ljudskom napretku i ideju o stalnoj evoluciji društva, Nietzsche ističe da je svako postajanje, svaki proces, borba, naglašavajući da je potrebno poricati uzrok i posljedicu,² a napredak pre-

1

Gray, John (1999), *Liberalizam*, Zagreb: Politička kultura.

2

Nietzsche, Friedrich (1988), *Sämtliche Werke, Kritische Studienausgabe*, ur. Giorgio Colli,

Mazzino Montinari, KSA, München: Deutscher Taschenbuch Verlag; Berlin–New York: Walter de Gruyter, KSA 12, 1[92]; Nietzsche, Friedrich (2002), *S onu stranu dobra i zla*, Zagreb: Dubravka Kozina Publisher, str. 259.

ma boljemu je samo napredak u osvještavanju, u našem očovječenju, jer se samo vrijeme kreće naprijed.³ Borba je uzrokom napona duha, koji – iako je sposoban za velika dostignuća – kod ljudi izaziva nepodnošljivo stanje uvelike potpomognuto demokratskom prosvjedošću, najviše putem medija.⁴ Acampora objašnjava Nietzscheovo poimanje borbe kao produktivnu snagu koja djeluje bez obzira na interese pojedinaca, ne reducirajući ih na interese zajednice.⁵

Liberalna vjera u napredak stavlja naglasak na prioritet prava polazeći od individue kao racionalnog bića, individualne slobode kao uvjeta napretka i težnja ka harmoničnom poretku općeg blagostanja. Takav stav je u potpunosti suprotan Nietzscheovoj konstataciji da ozbiljnost naših stamljenja i misli mora biti usmjerena na sve nadolazeće, na zatamljenje sebe kao pojedinaca te na promatranje svijeta kroz mnoštvo perspektiva. Treba živjeti instinktivno i kroz djelovanje kako bismo stvorili predispozicije za razumijevanje sebe samo kroz borbu, odnosno polazeći od instinkta kao temelja spoznaje, ali i shvatiti u kojemu momentu oni postaju neprijatelji spoznaje.⁶ Kao posljedica žudnje za spoznajom dolazi do transformacije čovjeka koji će uvidjeti zajedništvo znanja i istine.

Realnost za Nietzschea nije sukob interpretacija, borba nema cilj izvan sebe,⁷ nema za cilj mir, već je mir sredstvo novih ratova.⁸ Nasuprot tome, okosnica liberalne demokracije koju daje Locke je ideja o poretku u kojemu vladaju zakoni, a koji su pak temelji mira.

Borbu Nietzsche vidi kao oblik natjecanja između pojedinaca koju je on uočio kod starih aristokratskih društva⁹ – aristokracija duha nastaje natjecanjem između pojedinaca, motiviranih željom za samo-nadilaženjem. Polazišta liberalizma jesu razum i težnja skladu, dok su za Nietzschea to instinkti i sukob. Suprotno liberalizmu koji teži da se pojedinac radi uspostave društvene harmonije pokorava »univerzalnim zakonima« uma, Nietzsche smatra da autonomna »suverena« individua ima vrijednosti koje su u potpunosti njezine i koja se za svoju individualnost treba boriti ne pokoravajući se univerzalnim zakonima pri čemu je sloboda kao autonomija samostvaranje svoje vlastite individualnosti. Za Nietzschea je vjerovanje u slobodu volje izvorna pogreška zato što mi težimo postati ono što jesmo: novi, jedinstveni, neusporedivi, kreatori samih sebe koji sami sebi određuju zakone jer svatko sebi stvara svoju vrlinu, svoj kategorički imperativ. Za liberalizam, pojedinac ostvaruje slobodu kada djeluje u skladu s moralnim zakonom, dok Nietzsche slobodu vidi kroz borbu i osvajanje onog čega nema jer je slobodan čovjek ratnik. Za razliku od liberalizma koji slobodu pretežito shvaća kao negativnu slobodu (slobodu od), kao neometanost od drugih u granicama zakona, Nietzsche se zalaže za ostvarenje pozitivne slobode kroz potpuno ostvarenje čovjeka i njegovo nadilaženje. Slobodan je onaj pojedinac koji je u mogućnosti ispuniti obećanje, a to mogu samo osobe koje imaju potpunu kontrolu nad svojim instinktima. Zbog toga je Nietzscheovo poimanje slobode djelovanje samo, a ne mogućnost djelovanja kao što tvrde većina liberala.

Moralna načela odnose se na protivljenje, bolest, metafiziku, plebiscit, a kako je to negacija života, Nietzsche se zalaže za plemeniti život koji je afirmativan, kreativan, egoističan i pun vitalnosti. On viđenje prirode ljudskoga etičkoga života obvezuje suprotstavljanju moralne jednakosti svih ljudskih bića smatrajući da je moral utemeljen na politici »pripitomljavanja stada«. Za Nietzschea ne postoji jednakost ljudi koja je utemeljena u prirodi jer je svaki pojedinac svijet za sebe, neponovljiv i jedinstven.

Individualizam

Temelj liberalizma je individualizam koji postavlja čovjeka pred njega samoga, čineći ga odgovornim za sva njegova djela, razumijevajući čovjeka kao samostalnoga kreatora i organizatora vlastite egzistencije, usmjerena na budućnost. Budućnost svakog pojedinca ovisi o njegovom moralnom i intelektualnom djelovanju. Pojedinaac je prvi i posljednji razlog liberalizma. Za razliku od liberalizma koji naglašava harmoničan poredak, za Nietzschea je borba način posredovanja tenzija između pojedinaca i grupe te neprekidni proces individualizacije i oblikovanja pojedinaca koja mu daje temelje integriteta i jedinstva.

Osnovna ideja borbe kod Nietzschea usredotočena je na društveni sukob između ljudskih bića, a ne sila, uspješnog pokoravanja i pokorenosti, procesa u kojemu onaj pokoreni pronalazi drugačiji izlaz od direktnog suprotstavljanja.¹⁰ Suprotno takvom Nietzscheovom stavu, za Locka je pojedinac instinktivno i razumsko biće, ali on instinkte vidi kao nagone za opstankom ili za samoodržanjem koje pojedinca navode na uspostavljanje društvenih veza. Na isti način i Humboldt smatra da pravu svrhu čovjeka propisuje vječno nepromjenjivi um.

U počecima liberalizma, individua je okosnica vjerovanja u kategorijama slobode misli i djelovanja, konstitutivni temelj društva, a ne kolektiv kao nadređena cjelina, a što je vidljivo u Kantovoj filozofiji u kojoj individualizam zauzima središnje mjesto. Čovjek je, prema Kantu, biće vođeno subjektivnim maksimama koje su obvezujuće samo za njegovu volju i objektivnim moralnim zakonom kao imperativom za sva bića, ali i principom općega zakonodavstva.¹¹ Kategorički imperativ, zato što izvor ima u umu, daje čovjeku status individue.

Nietzsche, nasuprot Kantu, ne shvaća autonomiju kao pokoravanje »univerzalnim zakonima« praktičnog uma, već smatra da autonomna »suverena« individua ima vlastite vrijednosti. Takav pojedinac sposoban je stvoriti svoj vlastiti zakon pri čemu sloboda kao autonomija znači samostvaranje u smislu stvaranja individualnosti kao nesvjesnih vrsta »volje« ka moći. Stvaranje vlastitog zakona Nietzsche obrazlaže u svojoj psihološkoj doktrini volje ka moći, prema kojoj pojedinac doživljava porast ka moći u relaciji s pojavom prema kojoj prethodno nije imao moć, pojavom koja je ranije opstruirala njegovo htjenje.

»To je pitanje borbe između dva elementa nejednake moći: novi odnos snaga koji se postiže prema njihovoj jačini, te činjenje u konfliktu nastaje uslijed različitih moći.«¹²

3 Nietzsche, Friedrich (1988), *Volja za moć*, Mladost: Zagreb, fr. 90, fr. 115, fr. 529.

4 Nietzsche, F., *S onu stranu dobra i zla*, fr. 1.

5 Acampora, Christa Davis (2006), »Naturalism and Nietzsche's Moral Psychology«, u: Keith Ansell Pearson (ur.), *A Companion to Nietzsche*, Oxford: Blackwell, str. 314–335.

6 Nietzsche, F., KSA 9, 11[141].

7 Nietzsche, F., KSA 11, 26[276].

8 Isto, 37[14].

9 Nietzsche, F., *S onu stranu dobra i zla*, fr. 262; Nietzsche, Friedrich (1986), *Genealogija morala*, Beograd: Grafos, I. 11.

10 Pippin, Robert (2006), »Agent and Deed in Nietzsche's *Genealogy of Morals*«, u: Keith Ansell Pearson (ur.), *A Companion to Nietzsche*, Oxford: Blackwell, str. 371–387.

11 Kant, Immanuel (1990), *Kritika praktičkog uma*, Zagreb: Naprijed, str. 64.

12 Nietzsche, F., KSA 13, 14[95].

Zato i samo iskustvo ili upražnjavanje moći ovisi o nadilaženju prepreka te ono što je neugodno našem htijenju nije samo kompatibilno s ljudskim dobrom nego ga, u stvari, i tvori. To je dinamična bitka nestabilnih komponenta, međusobna borba nečega što postaje, često na način da se suprotan element apsorbira, dok broj razvojnih elemenata nije konstantan.¹³ Još od svojih najranijih radova *Rođenje tragedije* i *Homerovo nadmetanje* Nietzsche uočava borbu u strukturama kulture i individue. U *Rođenju tragedije* vidi borbu između kreativne apolonijske snage i one destruktivne dionizijske, u *Genealogiji morala* to je borba između sjećanja i zaborava, dok u *S onu stranu dobra i zla* smješta borbu između volje za obmanom i volje za znanjem. Za Nietzschea su ljudska bića interpretacije tih sukoba,¹⁴ čije posljedice nemaju posebno ili finalno određenje ili završetak.

Zbog toga Nietzsche »individualizaciju« vidi kao drugo ime za »energiju« ili »snagu«, izraženu na posebne načine te koja se razvija povijesno i dinamično. Organizam za Nietzschea nije individua, već skup snaga, most koji je uzrok opstanka, pluralnost, mješavina dionizijskog i apolonskog u kojoj nema jedinstvene prirode, apstrakcija. Slijedeći Goethea, Nietzsche zaključuje da nijedan živi organizam, u stvari, nije individua.¹⁵ Unutarnja volja, ili volja ka moći, može biti okarakterizirana kao »kreativni instinkt«.¹⁶

Kako ne postoje individue, već samo moći, nije moguće niti postojanje determiniranih ciljeva i namjera, koncepata, jer ono što je ostvarljivo u životu moguće je jedino kroz »beskrajan lanac neuspjeha i polu-uspjeha«.¹⁷

»Mi sami smo stvorili 'stvar', subjekat, objekat, činjenje... pošto smo bili zaokupljeni time da se pravimo jednakim, grubim i jednostavnim.«¹⁸

Bilo bi pogrešno tvrditi da su kapaciteti koje svaki čovjek u sebi sadržava kao kvalitete »funkcioniranja« organizma kroz procese unutarnje organizacije i samoregulacije nešto intrinzično ljudskim bićima, kao što to tumači liberalna teorija. Nietzsche ih razumije kao vrlo kasni produkt druge društvene povijesti. U toj perspektivi on vidi društvene izvore suverene individue utemeljene na instinktima i nagonima, a ne na razumu kako naglašavaju liberalne teorije.

Iako je kritika teleologije i organizma, shvaćena na Kantov način, slojevita i nesustavna u Nietzscheovim mislima, ipak je moguće reći da je on usredotočen na ideju organizma – pozitivno, kao samoregulatorne svrshodnosti i samodostatnosti koja regulira naša htijenja, ali i negativno, kao prepreke ontologiji volje ka moći. Fikcija organizma tvori temelje modernoga razumijevanja izgradnje savjesti i kasnijega vjerovanja u bit i individualnost ljudskoga ega. Hume je ukazivao da su pojedinci motivirani samoljubljem i težnjom za ostvarenjem vlastitih interesa, ukazujući na uske granice ljudskog razuma.¹⁹ Samo je pojedinac konačni sudac svojih ciljeva, a »opći interes« ili »opće dobro« samo je načelna mogućnost da pojedinci realiziraju svoje vlastite ciljeve i vlastite koncepte dobra.

»Jedinstvo« je fikcija, oblik za koji vjerujemo da je stabilan, jer mi bez njega nismo u stanju shvatiti svijet. Pojam jedinstva rezultanta je našeg »ego koncepta« što Nietzsche naziva našim »najstarijim člankom vjere« na kojemu je utemeljeno cijelo naše znanje.²⁰ Na taj način Nietzsche želi premostiti jaz između praktičkog i teorijskog uma koji Kant naglašava u *Kritici moći suđenja*. Potreba projiciranja jedinstva je subjektivno traženje, a ne objektivna realnost, iako je prevladavanje te razlike glavna namjera Nietzscheova argumenta.

Nietzsche, poput Aristotela i Leibniza, pripada krugu mislilaca koji naglašavaju ontološki primat individualnosti ističući da »postoje samo individue«.²¹

On se suprotstavlja težnji da se »stado razumijeva kao individuum kojemu se daje viši rang nego pojedincu«, jer je individuum nešto »posve novo i novotvorno«. ²²

Ipak, budući da Nietzsche nije ponudio eksplicitni koncept individualnosti, neki teoretičari zaključuju da teorija volje ka moći zapravo prikazuje negaciju istinske individualnosti u kojoj prevladava uniformirani kontinuum. Prema Finku, Nietzsche ne niječe fenomen individualnosti, nego samo njegov objektivni značaj. ²³ Ipak, Nietzsche ima teoriju individualnosti. U *Nesuvremenim razmatranjima* on opravdava empirijsku opstojnost svake individue, opisujući individuu u partikularnim i jedinstvenim terminima, ističući da je svaka individua »jedinstveno čudo« obdareno apsolutnom »specifičnošću«, koja predstavlja temelj njegova bića. Hume naprotiv smatra da je temelj ljudske prirode »jednoobraznost«, koju vidi kao nepromjenjivu te navodi da postoje univerzalne »sklonosti duha«. ²⁴ Iako Nietzsche slijedi Schopenhauerovo shvaćanje o nestalnosti prirode empirijske opstojnosti svakog pojedinca, on je ne poriče, već u nju nastoji utkati dignitet i jasnoću, a ukloniti empirijsku determiniranost ohrabrujući svakog pojedinca:

»Budi svoj! Ukupnost onoga što ti jesi nije ono što ti činiš, misliš, želiš.« ²⁵

Suverena individua se za individualnost mora boriti te samo ta vrsta višeg čovjeka, a ne pripadnika »životinje stada«, ima prava davati obećanja. Takav je čovjek »gospodar slobodne volje«. Dodirne točke s takvim mišljenjem moguće je naći kod Humboldta koji smatra da su institucije koje ometaju izgradnju pojedinaca i pretvaraju ga u masu štetnije nego ikada. ²⁶

Nietzscheovu stavu o samostalnom i upornom nastojanju za stvaranje individue u nekoj su mjeri bliski Humboldt i Mill kada govore o primjeni proizvodne sposobnosti liberalnog pojedinca na samog pojedinca, koja postaje proizvodnja sebe samoga. Pojedinaac se više ne razumije samo kao instanca moralnosti ili spoznaje, ili kao proizvod koji po potrebi ima vrijednost robe u mjeri svoje djelatnosti, kao što je to hobbsovski čovjek; on na neki način postaje djelom, po uzoru na umjetničko djelo.

13
Nietzsche, F., KSA 12, 7[54].

14
Nietzsche, Friedrich (1992), *Tako je govorio Zaratuštra I*, Beograd: BIGZ.

15
Nietzsche, Friedrich (1933), *Werke und Briefe. Historisch-Kritische-Gesamtausgabe*, ur. J. Mette, K. Schlechta, Munich: Beck, str. 376; Goethe, J. W. (1988), *Gedichte*, Berlin–Tübingen: Aufbau-Verlag, str. 64.

16
Nietzsche, F., *Volja za moć*, fr. 619.

17
Nietzsche, F., *Werke und Briefe*, str. 381.

18
Nietzsche, F., *Volja za moć*, fr. 521.

19
Hume, David (1956), *Istraživanje o ljudskom razumu*, Zagreb: Kultura, str. 60.

20
Nietzsche, F., *Volja za moć*, fr. 635, fr. 624.

21
Nietzsche, F., KSA 9, 6[158].

22
Nietzsche, F., *Volja za moć*, fr. 766, fr. 767.

23
Fink, Eugen (1981), *Nietzscheova filozofija*, Zagreb: Znaci.

24
Hume, David (1983), *Rasprava o ljudskoj prirodi*, Sarajevo: Veselin Masleša, str. 102–103.

25
Nietzsche, Friedrich (1997), *Nesavremena razmatranja*, Beograd: Grafos, III, fr. 1.

26
Humbolt, Vilhelm (1991), *Ideje za pokušaj određivanja granica deloitvornosti države*, Sremski Karlovci–Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Nietzscheova agonistička individua u ratu je sa samom sobom ili, preciznije, pojedinac je rat sam. Za razliku od većine filozofa koji su sagledavali individuu kao subjekt sukoba i koji su težili njihovoj eliminaciji kao načinu dobivanja kontrole nad samim sobom, Nietzsche često naglašava da je održanje nepostojanja harmonije najbolji način života. Burke naprotiv smatra da društvo zahtjeva podčinjenost strasti i volje pojedinaca, a ta ograničenja, koja su ljudima nametnuta kao i slobode, u stvari su njihova prava.²⁷

Hegelovo se poimanje individualiteta približava Nietzscheovom kada naglašava da

»... individualitet djeluje za sebe kao ostvarenje onoga što tek postoji po sebi, te je svrha bića za sebe; djelovanje i nastojanje individualiteta su svrha sama po sebi; upotreba moći, igra njihovih ispoljenja jest ono što daje život tim moćima koje bi inače bile mrtve po sebi...«²⁸

Hegel vidi individuu kao samo djelovanje i ona isključivo u svom stvarnom svijetu može naći jedinstvo sa samom sobom ili samoizvjesnost sebe, te na taj način može iskusiti radost u sebi.²⁹

Charles Taylor naročito je isticao »ekspresionističku« crtu djelovanja kod Hegela, za razliku od onog namjernog ili uzročnog. Iz toga je moguće razumjeti kako se Nietzsche mogao suprotstaviti standardno shvaćenom pojmu djelovanja i voljnoj odgovornosti, a ipak isticati djelovanje samo te promatrati individuu potpuno u činjenju.³⁰ Za Hegela postoji samo sukob kao potencijalno tragičan i demoralizirajući izvor nihilističkog beznada, ali sa svojsvenom »logikom«: svoju realizaciju vidi u slobodi kao vrsti racionalnog djelovanja, što ne korespondira s Nietzscheovim tumačenjem, upravo suprotno.

Oba filozofa djelovanje subjekta razumijevaju kao »vlastito« koje nema uzroka, smatrajući da svaki pojedinac mora biti u mogućnosti »vidjeti sebe« u djelovanju, vidjeti to djelovanje kao izraz samoga sebe. Racionalnost, moralnost i sloboda preoblikovani su kod Nietzschea u koncepte odgovornosti, savjesti i autonomije te sumirani u njegovoj ideji suverene individue³¹ koja se raduje svladavanju prepreka.

Sloboda

Sloboda u liberalizmu određuje se kao izraz jedne želje čija je jedina moguća granica želja drugoga te mogućnost upražnjavanja naše prirodne moći, a pod uvjetom neometanja moći drugoga. Na isti način moći države i društva ne smiju osujetiti moć pojedinca jer je sloboda okvir nužnih uvjeta autonomnoga djelovanja. Prema Kantu, ona je antinomija čistoga uma, nešto što nije spoznato teorijskim umom, ali i uvjet moralnog zakona. Za Kanta je i volja autonomna jer je temeljem uma izvor moralnog zakona u nama. Nietzsche smatra da je vjerovanje u slobodu volje izvorno pogrešno, zato jer mi težimo stvoriti sebe same. Sloboda znači da muški, ratnički i pobjednički instinkti gospodare nad drugim instinktima jer je slobodan čovjek ratnik.

Za razliku od Hegela, koji smatra da sloboda postoji samo ondje gdje samostalan pojedinac ima beskonačnu vrijednost,³² Kantovo poimanje slobode ostvaruje se samo u skladu s moralnim zakonom. Kritika koju Nietzsche upućuje Kantu odnosi se na njegovo poimanje da najstrašniju i najtemeljitiiju čovjekovu težnju, njegov nagon ka moći, slobodu, treba ograničiti jer »ruži tiransku individu u svojim veličanjem skrbi za zajednicu i ljubav prema domovini i ističe instinkt moći u stada«.³³

Kant svojom filozofijom naglašava da se čovjek, upravo zato jer posjeduje um i slobodu, nikada ne može shvaćati kao sredstvo za ostvarivanje bilo kakvih

ciljeva. Nietzsche odgovara Kantu da je osnovna pogreška »ciljeve postaviti u stado, a ne u pojedine individue«. Stado više ne smije biti sredstvom, jer se stado pokušava razumjeti kao individuum.³⁴

Jedan od temeljnih postulata liberalizma je taj da preduvjet slobode i progresivnih ideja moraju biti stabilne ustanove osvjedočenih institucionalnih rješenja, nepristrani zakoni i neutralno sudstvo, a u cilju zaštite pojedinca. Za Humboldta je sloboda preduvjet utemeljenja individue i razvoja njenih sposobnosti uz naglašenu važnost okoline za samoostvarenje koje mora biti svrha države u granicama njezina djelovanja u odnosu na pojedinca.³⁵ Liberali najčešće vide slobodu kao mogućnost djelovanja, a ne kao djelovanje samo.³⁶

Iako liberal, Taylor također kritizira Berlina i njegovo viđenje negativnog koncepta slobode, smatrajući da prikazi pozitivne slobode imaju u svome temelju vladanje vlastitim životom te da je čovjek slobodan samo ako je ovladao svojim životom. Drugačije rečeno, pojam slobode oslanja se na pojam djelovanja.³⁷ Dok se teorije negativne slobode oslanjaju samo na pojam mogućnosti, za Taylora smisao riječi 'sloboda' znači djelovanje u skladu s ciljevima koje smatramo značajnim. Taylor je blizak Nietzscheu u tumačenju slobode koja mora biti povezana s našim razumijevanjem sebe samih, ovladavanjem i usmjeravanjem svoje ličnosti te određivanjem istinskih i autentičnih ciljeva kojima težimo kao unutarnjim uvjetima potrebnima za razvoj slobodnog pojedinca.³⁸

Vrijednosti i ideje slobode za koje se Nietzsche zalaže imaju obilježja pozitivne slobode individue. Nietzsche rijetko daje objašnjenja političke slobode, ali svakako, promatrajući individuu, tvrdi da je individualna suverenost temeljena na preduvjetima koji podrazumijevaju pozitivnu slobodu djelovanja.³⁹

Iako Mill definira slobodu kao »slobodu djelovanja«, ali kao nepostojanje vanjskih utjecaja, njegovo određenje slobode ima i obilježje pozitivne slobode kao koncepta samoodređenja: on naglašava važnost samorazvoja pojedin-

27
Hajek, Fridrih (2002), *Pravo zakonodavstvo i sloboda: novi pogled na liberalne principe pravde i političke ekonomije*, Beograd: Službeni list SRJ; Podgorica: CID.

28
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1979), *Fenomenologija duha*, Beograd: BIGZ, str. 231.

29
Isto, str. 242.

30
Taylor, Charles (1977), *Hegel*, Cambridge: Cambridge University Press; Taylor, Charles (1985), *Human Agency and Language. Philosophical Papers*, Vol. 1, Cambridge: Cambridge University Press.

31
Nietzsche, F., *Genealogija morala*, 11: 1, 2.

32
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1951), *Filozofija povijesti*, Zagreb: Kultura, str. 34.

33
Nietzsche, F., *Volja za moć*, fr. 720.

34
Isto, fr. 766.

35
Humbolt, V., *Ideje za pokušaj određivanja granica delotvornosti država*, str. 65.

36
Berlin, Isaiah (1992), *Četiri ogleđa o slobodi*, Beograd: Filip Višnjić.

37
Taylor, Charles (1979) »What's Wrong With Negative Liberty«, u: Alan Ryan (ur.), *The Idea of Freedom: Essays in Honour of Isaiah Berlin*, Oxford: Oxford University Press, str. 175–193, ovdje str. 177.

38
Isto, str. 179.

39
Nietzsche, Friedrich (1984), *Osvit. Misli o moralnim predrasudama*, Beograd: Rad, fr. 112.

ca kao razvoj individualnosti. Na taj način Millovo poimanje slobode odstupa od klasičnog liberalnog pojma negativne slobode kao slobode od prinude te tumači slobodu kroz pozitivni pojam slobode kao autonomije.

Iako, za razliku od Kanta i Descartesa, Nietzsche smatra da je slobodna i determinirana dilema lažna, on širi tradiciju promišljanja etike u terminima slobode, posebno u terminima slobode kao autonomije. Njegovo viđenje slobode kao autonomije jedno je od radikalnijih.

Humeovo poimanje poslušnosti i podaničke vjernosti pojedinaca, koje je rezultanta poštivanja pravila pravde općenitosti i običaja te zakona koji su obvezujući, slično je Nietzscheovu, ali samo do granice kada se on zalaže za stabilnost i obranu postojećih ustanova jer je gubitak elementarnih ljudskih sloboda povezan s narušavanjem pravilnosti i redovnosti u funkcioniranju društvenih ustanova.⁴⁰ Na isti način i Adam Smith vidi samoregulativni sustav prirodne slobode kao uvjet održanja cjelokupnog društvenog poretka. Za Hayeka je vladavina nepristranih normi preduvjet individualne slobode i uspješnog korištenja znanja pojedinaca.

U prilog važnosti liberalnih argumenata za obranu slobode, Humboldt je naglasio ulogu koju sloboda igra u individualnom razvoju, određujući načine ograničenja države te je ostavio prostor za objedinjavanje pozitivne i negativne slobode, a koji na neki način otvara put Millovom promišljanju pozitivne slobode kao autonomije. Za Locke, nužan uvjet za razvoj slobode je odsustvo vršenja pritiska na volju, ograničenje prinudnih uplitanja zakona, a autoritet je rezultat izbora.

Iako je bio veliki Kantov kritičar, Nietzscheovo poimanje slobode unutar ograničenja sadrži nešto od Kantove teze koju slijedi i Sartre da se »svako ljudsko biće koje se rukovodi samo idejom slobode, i samo njome – s praktične točke gledišta – stvarno može smatrati slobodnim«.⁴¹ Nietzsche ipak tumači Kantovo shvaćanje slobode kao interpretaciju, fikciju. Frankfurt smatra da se Nietzscheova interpretacija slobode i odgovornosti ne odnosi samo na naše želje i instinkte, nego da oni moraju biti usuglašeni s visoko rangiranim željama kao rezultanta našeg karaktera.⁴²

U *Genealogiji morala* Nietzsche ukazuje na dugu povijest postojanja odgovornosti kao preduvjeta za postajanjem gospodara »slobodne«, istrajne i nesalomljive volje. Njegovo mjerilo vrijednosti je privilegij odgovornosti, s vladajućim instinktom koji Nietzsche naziva savješću.

Iako Nietzsche sarkastično upotrebljava Kantove izraze, ipak jasno daje do znanja da se zalaže za potpunu kontrolu pojedinca nad samim sobom, što izražava kao »mogućnost davanja obećanja«. Nju posjeduju osobe koje imaju kontrolu nad svojim instinktima te mogu na sebe preuzeti odgovornost za svoje buduće postupke. Odgovornost je dio »unutarnjega« sustava nagrade na način kako ga shvaća Alasdair MacIntyre,⁴³ jer je odgovornost voljni čin kojim pojedinac želi prevladati određene prepreke. Nije potrebno »praktično promišljanje« jer postoji duga povijest o porijeklu odgovornosti, istinski rad čovjeka na samom sebi tijekom najdužeg razdoblja ljudskog roda. Za odgovornost se čovjek treba pripremiti,⁴⁴ a njezin preduvjet je sloboda.

Jednakost

Nietzsche se temeljno zalaže za postajanje pojedinca koji sebe stvara i koji još uvijek nije iscrpio svoje zbiljske mogućnosti, odnosno za poboljšanje kvalitete života kroz svoju filozofiju života. Moral je čovjeka načinio bolesnim, bo-

ležljivim i bogaljastim, »pitomim«, slabim i nespretnim, nakazom, životinjom stada sa svojom dubokom prosječnošću, strepnjom i dosadom po sebi.⁴⁵

Kako se premošćuje distinkcija između različitih načina »samorealizacije« koja se razumijeva kao različitost višeg i nižeg oblika samorealizacije? Najistaknutija karakteristika moralnosti stada je negacija svih različitosti i posebnosti između ljudskih bića koja se očituje kroz sustavno zatamljivanje antagonizama, tenzija i sukoba, a koja je za Nietzschea izražena kroz ideologiju jednakosti, odnosno subordinaciju višem autoritetu prema kojemu su svi jednaki. Moralnost stada izražena je na mnogo načina, a najviše kroz demokraciju i socijalizam jer osporavaju različitost između gospodara i roba kroz ideologiju ljudskog digniteta i jednakih ljudskih prava te kroz proces asimilacije. Sve što je u našoj savjesti kao »jedinstvo već je umnogome kompleksno: mi imamo privid jedinstva«.⁴⁶ Locke naprotiv smatra da je očigledna istina da su ljudi stvoreni jednaki, obdareni neotuđivim pravima na život, slobodu i traženje sreće čiji je garant država.⁴⁷ Na isti način i Humboldt smatra da samostvarenje nužno podrazumijeva političku i društvenu dimenziju, jer svoje potencijale ljudi mogu ostvariti samo u društvu.⁴⁸

Nietzsche već u svojim najranijim radovima nastoji dati odgovore na razumijevanje društvenih i kulturnih preduvjeta kao preduvjeta ljudske duhovnosti. U *Homerovom nadmetanju* ukazuje na preoblikovanje ljudskog života i djelovanje grčkih institucija na »borbu«, a u spisu *O istini i lažima u ne-moralnom smislu* na utjecaj zahtjeva društvenog postojanja na razvoj ljudske savjesti. Slične misli razrađuje i u *Ljudsko, suviše ljudsko* te zaključuje da je potreban novi oblik filozofije u kojoj bi znanje bilo preduvjetom kulture.

Čovjekova ograničenja su u njemu samome, a odnose se na teške i ogromne pogreške koje su utemeljene u koncepcijama moralnosti, religije i metafizike. Pogreške mogu biti prevladane samo odvajanjem čovjeka od životinje, čime Nietzsche aludira na nužnost transformacije realnosti te određenu vrstu kulturnoga razvoja. Samo pripadnici više vrste čovjeka, a ne pokorne »životinje stada«, imaju pravo dati obećanje, jer su oni »gospodari slobodne volje« i jamci da će čovječanstvo postići svoje ispunjenje. Samo oni imaju svijest o moći nad sobom i svojom sudbinom. Takvom se osobom ne postaje rođenjem, nego ona mora proći kroz strogo obrazovanje. Takva osoba posjeduje »veliko zdravlje« i s dubokom skepsom promatra suosjećanje, sažaljenje i altruizam te ideju jednakosti svih osoba. Kao izraz volje ka moći, ovakvi ljudi žive najizražajnije živote pune sreće, energije i optimizma o ljudskom položaju. Za razliku od njih, ljudi ropskog morala pesimistični su i strašljivi, neaman-

40

Hume, David (1987), *The Origin of Government, Essays*, Indianapolis: Liberty Fund, str. 117, 125.

41

Kant, Immanuel (1984), *Kritika čistog uma*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, str. 100.

42

Frankfurt, Harry G. (1988), *The Importance of What We Care About*, Cambridge: Cambridge University Press.

43

MacIntyre, Alasdair (2002), *Za vrlinom. Studija o teoriji morala*, Zagreb: KruZak.

44

Nietzsche, F., *Osvit*, fr. 56; Nietzsche, F., *Genealogija morala*, II, 2.

45

Nietzsche, Friedrich (2003), *Radosna znanost*, Zagreb: Demetra, fr. 352; Nietzsche, F., *S onu stranu dobra i zla*, fr. 203.

46

Nietzsche, F., KSA 12, 5[56].

47

Locke, John (1978), *Dve rasprave o vladi*, Mladost: Beograd, str. 51.

48

Humboldt, V., *Ideje za pokušaj određivanja granica delotvornosti država*, str. 110.

cipirani, nesigurni u sebe, iskorišteni, deprimirani, iako, prema Nietzscheovu mišljenju, većina njih i bira biti žrtvom. Ropski moral preferira limitiranu egzistenciju, promovirajući vrline kao što su »služiti kako bi se olakšala egzistencija onima koji pate, popustljivost, strpljivost, pokornost samo zato da bi se podnio pritisak egzistencije«. To je moral korisnosti, moral koji vrednuje mediokritetne grupe nad superiornom individuom i kao takav izraz standardna moralnog sustava (posebno kršćanstva i utilitarizma) kao odraza iste ideologije: ideologije većine, kukavičluka, konvencionalnosti, nepotpunosti čovječanstva. Inferiorni ljudi, kao većina, teže zatumljivanju volje ka moći, promovirajući ideje jednakosti putem negiranja očiglednih prirodnih stvari te pokušavajući napraviti vrlinu od svojih slabosti.

Moral koji pretvara ljude u stado Nietzsche vidi uvelike zastupljenim u službenom moralu Zapada te, za razliku od mnogih filozofa, smatra da je trijumf ideala jednakosti i demokracije u modernim vremenima velika tragedija za čovječanstvo kroz pokušaj da se vladavini moralnih vrijednosti podvrgnu sve druge vrijednosti, a sve u cilju »trebanja« i s težnjom za izgradnjom čovjeka koji je pun okrutnosti i prijetvornosti. Za Nietzschea su jednakost i demokracija najgore a ne najbolje vrijednosti, jer su u suprotnosti s prirodnim vrijednostima. Do svoje prirode čovjek dolazi samo nakon duge borbe. Suprotstavlja se podložnosti ljudi dresuri i težnji k »napretku«. ⁴⁹ Za njega je jednakost – kao postavljanje jednakih zadataka na sebe kao i na druge – ludost. Ona se smatra svetom bez umnog suprotstavljanja upravo zato što se temelji na instinktu stada usmjerenom osrednjosti kao najvišim i najvrjednijim dostignućem. Zbog toga je Nietzsche protiv instinkata zajednice, a zagovara poredak po rangu. Vladavinu ideala jednakosti vidi kao veliki rizik za čovječanstvo te teži davnim »klasičnim« vremenima kada je vladala prirodna aristokracija (koja je izražavala volju ka moći). Ipak, i kod liberala je moguće naći slična promišljanja, npr. kod Humbolta koji zagovara individualizam intelektualne aristokracije i ne prihvaća sudjelovanje masa u kreiranju politike. ⁵⁰

U Nietzscheovoj interpretaciji, moralne vrijednosti su simptomi ili znaci dubljih psiholoških uvjeta, stanja ili stajališta prema životu, koja afirmiraju život sam. Moralna načela odnose se na protivljenje, bolest, metafiziku, plebiscit, a kako je to negacija života, Nietzsche se zalaže za plemeniti život, koji je afirmativan, kreativan, egoističan i pun vitalnosti. Zbog svega toga, Nietzsche je mišljenja da filozofija morala pripada moralnosti robova te da je univerzalna racionalna moralnost jednostavno izraz negiranja života samoga, kao i volje ka moći.

Nietzsche vidi jednakost prava utemeljenu na instinktu stada gdje svaka *ništica* ima »jednaka prava«, a što je u biti poništavanje vrlina. Liberalne vrijednosti kojima se želi ustanoviti »novo carstvo« utemeljeno na jednakosti prava i glasa, on smatra najpotrošnijim i najprezrenijim mislima. ⁵¹

Za razliku od Nietzschea, Locke, utemeljitelj moderne liberalne političke zajednice, očiglednom istinom smatra da su svi ljudi stvoreni jednaki te zagovara zaštitu prirodnih prava pojedinaca i vladavinu nepristranih zakona. Hume jednakost vidi kao obrazac raspodjele ⁵² na isti način kao i Burke koji smatra da ljudi imaju jednaka prava, ali ne na jednake stvari. Ipak je na neki način bliži Nietzscheu kada vidi da kolektivno mediokritetstvo čini masu ljudi servilnom, ali ih i lišava vodstva originalnih pojedinaca, predvodnika napretka, koji su uvijek u manjini. Od Nietzschea se pak udaljava svojim zalaganjem za uvećanje političke i socijalne jednakosti. ⁵³

Dworkin smatra da je pravda jednakost resursa te zagovara neodvojivost slobode od jednakosti, ali uz svojevrstan prioritet jednakosti. Politički shvaćeno,

Dworkin jednakost tumači kao nastojanje izjednačavanja, upravo ono čemu se Nietzsche tako grčevito i silno protivi. Budući da Dworkin ljude vidi moralno jednakim, smatra da se trebaju naglasiti pravna, politička i ekonomska dimenzija jednakosti na način da država mora osigurati jednaku brigu za svakog građanina, u čemu se i iskazuje istovjetnost suverene vrline s pravdom i s jednakošću resursa.⁵⁴

Liberali kao sastavno pitanje individualne moralnosti postavljaju ono o pravednim odnosima u zajednici. Ne može se individualno živjeti dobro ako izostaje pravda, shvaćena kao jedinstvo slobode, jednakosti i tolerancije, s naglaskom na socijalnoj jednakosti resursa. Jednakost je princip prema kojemu bi svi ljudi trebali biti tretirani na isti način, jednako. Ipak, očigledno je da ljudi nisu isti niti jednaki, da je svaki pojedinac svijet za sebe s osebnim i uvijek jedinstvenim sposobnostima i sklonostima. Ako se vjeruje da je svako ljudsko biće jednako, onda je logično postaviti pitanje na koji način su ljudi jednaki?

Locke je smatrao da su svi ljudi u prvobitnom, prirodnom obliku imali jednaka prava, ali i dodaje da su oni ta prava sačuvali i u doba političke vladavine. Kantova ideja da je čovjek uvijek svrha sam po sebi, a nikada sredstvo, te njegova pretpostavka o formalnoj jednakosti u obliku kategoričkog imperativa, temelji su kasnijega važnog liberalnog postulata o ljudskim pravima, ideji da sva ljudska bića imaju pravo na slobodu i pravdu. Rawls u svojoj teoriji »pravednosti kao pravičnosti« slijedi Kantov postulat da je čovjek svrha sam po sebi i smatra svakog čovjeka zasebnom i samostalnom osobom. Za Rawlsa su ljudi u prirodnom stanju slobodni, s jednakom sposobnošću biranja i oblikovanja svoga životnoga plana. Rawls u »pravednosti kompleksa slobode, jednakosti, vidi naknadu za usluge koje pridonose općem dobru«.⁵⁵ Jednakost se odnosi na prednost nekih koncepata dobra, uz poštivanje jednakih sposobnosti svakoga da sam odlučuje o tome koja će načela pravednosti izabrati. U Rawlsovoj verziji hipotetičkoga ugovora pojedinci su odvojeni od svojih koncepcija dobra u okviru vela ignorancije što je zapravo liberalna opredijeljenost za slobodu shvaćenu kao pravo slobodnog odabira našega koncepta dobra. Potpuno suprotno navedenome, Nietzsche smatra da naš koncept sebstva, kao prethodno individualiziranog subjekta, nije metafizička istina, nego kulturološka stvar nastala kao proizvod okolnosti pri iskazivanju praktičnih interesa grupe, koju on i naziva »ropski revolt morala«. Za Dworkina pak svaki čovjek ima pravo na jednako uvažavanje i poštovanje kod uređivanja i provođenja političkih institucija pod čijom se vlašću nalazi.

Nietzsche pravednost vidi kao plaćanje i razmjenu pretpostavki približno jednakih pozicija moći, s tim da osveta prvobitno pripada području pravednosti. Pretvoriti neovisnost u autonomiju i pridodati spoznajnu dimenziju normativnim iskazima pravde, za njega su krajnji ciljevi suvremenih liberalnih teorija.

49 Nietzsche, F., *Volja za moć*, fr. 128, fr. 129.

50 Humbolt, V., *Ideje za pokušaj određivanja granica delotvornosti država*, str. 105.

51 Nietzsche, F., *Volja za moć*, fr. 53, fr. 748.

52 Hume, David (1988), *Istraživanje o ljudskom razumu*, Zagreb: Naprijed, str. 169.

53 Mill, John Stuart (1988), *O slobodi*, Beograd: »Filip Višnjić«, str. 106.

54 Dworkin, Ronald M. (2003), *Shvaćanje prava ozbiljno*, Zagreb: KruZak.

55 Rawls, John (1999), *A Theory of Justice*, Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press, str. 48.

Liberalizam nastoji uspostaviti spoznajni sadržaj uz suglasnost svih sudionika toga procesa ili kroz javnu raspravu u kojoj bi svi pojedinci imali jednake izgleda izlaganja vlastitog poimanja *dobra* (John Rawls) kroz funkcionalno usuglašavanje ili pak diskursom kolektiviteta koji ima spoznaju o univerzalnoj istini (Jürgen Habermas) ili supstancijalnim usuglašavanjem.

Hobbes smatra da je u prirodnom stanju priroda učinila ljude jednakima u sposobnostima te da im se ta jednakost mora priznati, što se postiže mirom koji mora biti pravičan,⁵⁶ kroz umjetnu kreaciju koja će donositi zakone u njihovo ime. Kritika koju Nietzsche upućuje »povratku prirodi« temelji se u stavu da još nikada nije bilo prirodna čovječanstva jer do prirode čovjek dolazi nakon duge borbe te se nikada ne vraća nazad.

Zaključak

Iako i liberalizam i Nietzsche u središtu svojih razmatranja imaju boljitak čovjeka, pristupi su im dijametralno različiti. Nietzsche ne priznaje napredak, vladavinu uma, prirodom određenu jednakost pojedinaca te njegov razvoj i probitak kroz poštivanje morala i vladavinu zakona određenu umom s ciljem ostvarivanja »napretka« i mira.

Podjelom na »viši« tip individua i »niži« tip »stada« Nietzsche se drastično razlikuje od liberalnog pojma prirodne jednakosti te decidirano ustaje protiv demokratske ideologije. Ipak, pogrešno bi bilo Nietzscheov elitizam duha tumačiti kao zagovaranje rigidne političke hijerarhije, budući da »viši tip« nije politička kategorija, nego su to pojedinci aristokratskih instinkata. Oni su snažniji od bilo kojega oblika »demokratskog stada«, s obzirom da poimlju pravo značenje ljudske egzistencije. »Viša« narav leži u drugačijem bitku, u nepriopćivosti, u distanciji po rangu, tako da sudbina čovječanstva ovisi o uspješnosti njegova najvišega tipa.⁵⁷

Za razliku od liberalizma, Nietzsche toleranciju, kao jedan od temeljnih postulata liberalizma, tumači kao nesposobnost određenja, opredjeljenja, jasnog iskazivanja protivljenja ili usuglašnosti, dok objektivnost vidi kao nedostatak osobnosti, nedostatak volje. Sam temelj njegove kritike liberalizma zasniva se na nepovjerenju u »ideale« na kojima se temelji liberalizam, jer za njega velike riječi (ista prava, filantropija, miroljubivost, pravda, istina) imaju vrijednost samo u borbi. S druge strane, liberalizam zagovara stabilno društvo utemeljeno na umnim zakonima kao garant mira. Sličan je i Nietzscheov stav prema napretku kojega čovjek ne postiže spram kulture te nikako nema napretka na kojemu liberalizam inzistira, isto kao što mu je neprihvatljivo liberalno viđenje povijesti kao ostvarenja prirode čovjeka u kategorijama napretka koji na taj način dospijeva do svoje slobode.

Nietzsche slijedi temeljnu liberalnu ideju, koja potječe od Kanta, da su autonomija i samoostvarenje temeljne ljudske vrijednosti, ali se razlikuje po tumačenjima kako to ostvariti. Nietzscheova kritika teorije o liberalnom ugovoru zasniva se na promišljanju da društvo obrazuje i oblikuje pojedince te da oni ne mogu biti prijetnja samome pojedincu, pa je time neutemeljen liberalan koncept zaštite slobode kao primordijalne snage »prirodnih prava«.

Nietzsche također prihvaća Kantovu ideju da su moralne vrijednosti povezane sa zakonodavstvom, ali odbacuje Kantovo utemeljenje zakonodavstva na umu i univerzalnim moralnim vrijednostima, modificirajući ih i promovirajući radikalno individualno samozakonodavstvo.

Nietzscheove analize djelovanja samog pojedinca ne mogu biti u potpunosti proširene na društveno i političko djelovanje, jer u realnom svijetu politike

riječ 'individua', koja u sebi objedinjuje instinkte, strasti i nagone, ima samo ograničeno djelovanje. Njegov anti-politički stav ukazuje na to da je on omalovažavao stvarni svijet politike usmjeravajući se primarno na razvoj svakog pojedinca koji bi u budućnosti, nakon svoje »izgradnje«, trebao biti punopravnim članom društva, eventualno imajući u vidu vrstu participativne demokracije. Kritiku koju upućuje liberalizmu i njegovim težnjama Nietzsche izražava u misli da liberalne institucije odmah prestaju biti liberalnima čim budu ostvarene te postaju najgorima i najradikalnijim neprijateljima slobode. Borba za njih snažno pospješuje slobodu, ali njihovom institucionalizacijom, zaštitom jednakih prava i osnovnih sloboda od vanjskih ograničenja, Rawlsova modela, dopijeva se do uniformiranosti stadnih, poslušnih i neslobodnih životinja.

Iako se Nietzscheovo gledište podudara s liberalizmom u stavu da sloboda pripada svim pojedincima, svim njihovim partikularnostima, ono se dijametralno razlikuje u stajalištu da sukobi, prepreke i otpor, a ne zaštita pojedinaca, promoviraju partikularnost, različitost i izvorni pluralizam.

Nietzsche vjeruje da se slabosti zapadnih društva trebaju sagledavati u »psihološkim«, a ne u društvenim i političkim terminima. Suprotno Marxu, nije uzimao u obzir odnose političke moći kao proizvode mehanizama tržišta koji znatno utječu na politička događanja, a suprotno Weberu nije sagledavao moć birokracije koja ima značajni upliv na društvena događanja, ali i oslabljuje pojedinca.

Literatura

- Acampora, Christa Davis (2006), »Naturalism and Nietzsche's Moral Psychology«, u: Keith Ansell Pearson (ur.), *A Companion to Nietzsche*, Oxford: Blackwell, str. 314–335.
- Berlin, Isaiah (1992), *Četiri ogleda o slobodi*, Beograd: Filip Višnjić.
- Dworkin, Ronald M. (2003), *Shvaćanje prava ozbiljno*, Zagreb: KruZak.
- Fink, Eugen (1981), *Nietzscheova filozofija*, Zagreb: Znaci.
- Frankfurt, Harry G. (1988), *The Importance of What We Care About*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gray, John (1999), *Liberalizam*, Zagreb: Politička kultura.
- Goethe, J. W. (1988), *Gedichte*, Berlin–Tübingen: Aufbau-Verlag.
- Guay, Robert (2006), »The Philosophical Function of Genealogy«, u: Keith Ansell Pearson (ur.), *A Companion to Nietzsche*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Hajek, Fridrih (1998), *Poredak slobode*, Novi Sad: Global Book.
- Hajek, Fridrih (2002), *Pravo zakonodavstvo i sloboda: novi pogled na liberalne principe pravde i političke ekonomije*, Beograd: Službeni list SRJ; Podgorica: CID.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1951), *Filozofija povijesti*, Zagreb: Kultura.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1979), *Fenomenologija duha*, Beograd: BIGZ.
- Hobbes, Thomas (2004), *Levijatan ili Građa, oblik i moć crkvene i građanske države*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

- Humboldt, Vilhelm (1991), *Ideje za pokušaj određivanja granica delotvornosti države*, Sremski Karlovci–Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Hume, David (1956), *Istraživanje o ljudskom razumu*, Zagreb: Kultura.
- Hume, David (1983), *Rasprava o ljudskoj prirodi*, Sarajevo: Veselin Masleša.
- Hume, David (1987), *The Origin of Government, Essays*, Indianapolis: Liberty Fund.
- Hume, David (1988), *Istraživanje o ljudskom razumu*, Zagreb: Naprijed.
- Kant, Immanuel (1984), *Kritika čistog uma*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Kant, Immanuel (1990), *Kritika praktičkog uma*, Zagreb: Naprijed.
- Locke, John (1978), *Dve rasprave o vladi*, Mladost: Beograd.
- MacIntyre, Alasdair (2002), *Za vrlinom. Studija o teoriji morala*, Zagreb: KruZak.
- Mill, John Stuart (1988), *O slobodi*, Beograd: »Filip Višnjić«.
- Nietzsche, Friedrich (1933), *Werke und Briefe. Historisch-Kritische-Gesamtausgabe*, ur. J. Mette, K. Schlechta, Munich: Beck.
- Nietzsche, Friedrich (1984), *Osvit. Misli o moralnim predrasudama*, Beograd: Rad.
- Nietzsche, Friedrich (1985), *Sumrak idola ili kako se filozofira čekićem*, Beograd: Grafos.
- Nietzsche, Friedrich (1986), *Genealogija morala*, Beograd: Grafos.
- Nietzsche, Friedrich (1988), *Sämtliche Werke, Kritische Studienausgabe*, ur. Giorgio Colli,azzino Montinari, KSA, München: Deutscher Taschenbuch Verlag; Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Nietzsche, Friedrich (1988), *Volja za moć*, Mladost: Zagreb.
- Nietzsche, Friedrich (1992), *Tako je govorio Zaratustra I*, Beograd: BIGZ.
- Nietzsche, Friedrich (1997), *Nesavremena razmatranja*, Beograd: Grafos.
- Nietzsche, Friedrich (1999), *Antikrist, proketo kršćanstvo*, Zagreb: Izvori.
- Nietzsche, Friedrich (2002), *S onu stranu dobra i zla*, Zagreb: Dubravka Kozina Publisher.
- Nietzsche, Friedrich (2003), *Radosna znanost*, Zagreb: Demetra.
- Pippin, Robert (2006), »Agent and Deed in Nietzsche's *Genealogy of Morals*«, u: Keith Ansell Pearson (ur.), *A Companion to Nietzsche*, Oxford: Blackwell, str. 371–387.
- Rawls, John (1999), *A Theory of Justice*, Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press.
- Smith, Adam (2002), *The Theory of Moral Sentiments*, ur. Knud Haakonssen, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles (1977), *Hegel*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles (1979) »What's Wrong With Negative Liberty«, u: Alan Ryan (ur.), *The Idea of Freedom: Essays in Honour of Isaiah Berlin*, Oxford: Oxford University Press, str. 175–193.
- Taylor, Charles (1985), *Human Agency and Language. Philosophical Papers*, Vol. 1, Cambridge: Cambridge University Press.

Vesna Stanković Pejnović

Nietzsche and Liberalism

Abstract

Although liberalism and Nietzsche have person in their understanding of the world, there are different points of view. Contrary to liberalism, which connects the idea of human progress with the constant evolution of society, Nietzsche is pointing out that every existence and every process are struggle. Only through struggle is possible to create individuality, uniqueness, and freedom. In opposition to liberalism, Nietzsche thinks that every person, every human being must incline to overcome self. Liberal faith in progress emphasizes the priority of rights grounded in the concepts of individuals as rational being, individual freedom as condition of progress, and tendency toward harmonic order, while Nietzsche sees instincts and activities as preconditions of self-understanding. Ideology of equality, according to Nietzsche, is morality of the herd.

For Nietzsche, the belief in free will represents the original mistake because we must aspire to become what we already are: new, unique self-creators who impose laws to themselves – every person creates his/her own virtue, own categorical imperative. For liberalism, freedom is the possibility of acting in accordance with the moral law, while for Nietzsche it represents the acting itself. Liberalism sees the individual as an autonomy person who acts alongside with the universal laws of the reason, according to universal laws of reason. On the other side, Nietzsche arguments for the autonomous person who lives according his/her own rights. Nietzsche claims that not a single living organism is an individual, but the unity of power, forces, mixture of Dionysian and Apollonian which lacks the unique nature.

Key words

Friedrich Nietzsche, liberalism, individualism, freedom, equality